

увічнювали історико-культурні здобутки прадавньої столиці українського народу. Водночас автори книгодруків не залишались осторонь від кричущих фактів революційного вандалізму, що призводили до втрати

художніх цінностей Києва. Довідникова література часів Гетьманату Павла Скоропадського укладалася за принципами демократичної відкритості й доступності інформації.

Список використаної літератури

1. *Весь Киев в кармане.* — Киев : Изд-е "Книжник", 1918. — 28 с.
2. *Ернст Ф. Київські архітекти XVIII віку / Ф. Ернст.* — Київ : Вид. тов-во "Друкар", 1918. — 23 с.
3. *Эрнст Ф. Художественные сокровища Киева, пострадавшие в 1918 году / Ф. Эрнст.* — Киев : Изд-во "Гуро", 1918. — 20 с.
4. *Машкевич С. Киев 1917—1920. Т. 1. Прощание с империей / С. Машкевич.* — Киев : Фолио, 2019. — 198 с.
5. *Прокопович В. Київська міліція / В. Прокопович.* — Київ : Вид. тов-во "Друкар", 1918. — 13 с.
6. *Шероцкий К. В. Киев. Путеводитель / К. В. Шероцкий.* — Киев : Изд-е В. С. Кульженко, 1918. — 356 с.

Larysa Doiar

Kyiv in printed editions 1918

The presented research is substantively and conceptually related to the studies on the history of Kyiv. Against the backdrop of a critical analysis of the period of the revolutions, the First World War and the Civil Wars, the author reviews the printed publications of 1918 on various aspects of the capital's current life. The article uses books printed in the archives of the Book Chamber of Ukraine. Among the latter are rare books such as a guide to Kiev, compiled by famous Ukrainian historian K. Shyrotsky, scientific works by Ukrainian art historian F. Ernst, and historian V. Prokopovych. These editions state the cultural achievements of Kyiv, demonstrate them in historical retrospect, and actualize the problem of their preservation. The issue of revolutionary vandalism arises with extreme urgency when invaluable works of art, objects of applied art, and original artifacts of everyday life are killed as a result of gunfire and street battles. Drawing on 1918 domestic publications, the author recounts the horrific loss of unique artistic values, including the private collections of M. Hrushevsky and V. Krichevsky. Historical works available in the archival archives reflect the widespread tendency of their popularization among different sections of society at that time. Informative in the context of the development of Kiev studies is a pocket (address-telephone) directory in Kiev in 1918, which presents the colorful and, in fact, full face of the capital, starting with the state authorities and ending with the small issues of the private life of ordinary people of Kiev.

Keywords: historical and cultural reference book; art treasures of Kyiv; private art collections; revolutionary vandalism; traditions of metropolitan self-government; address book

References

1. *Ves Kiev v karmane.* (1918). Kiev: Izd-e "Knizhnik".
2. Ernst F. (1918). *Kiyivski arhitekti XVIII viku.* Kyiv: Vid. tov-vo "Drukar".
3. Ernst F. (1918). *Hudozhestvennye sokrovisha Kieva, postradavshie v 1918 godu.* Kiev: Izd-vo "Guro".
4. Mashkevich S. (2019). *Kiev 1917—1920. T. 1. Proshanie s imperiej.* Kiev: Folio.
5. Prokopovich V. (1918). *Kiyivska miliciya.* Kyiv: Vid. tov-vo "Drukar".
6. Sherockij K. V. (1918). *Kiev. Putevoditel.* Kiev: Izd-e V. S. Kulzhenko.

Надійшла до редакції 26 вересня 2019 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 791.43:659.133(477)"1947/1994":0.17.1НБУВ(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.1(282).48-52

Анжела Шумілова,

молодший науковий співробітник НБУВ,

e-mail: AngelaShumil@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4731-2346>

Український кіноплакат 1947—1994 років із фондів НБУВ як особливий вид творчості та масової комунікації

Розглянуто український кіноплакат 1947—1994 рр. із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Висвітлено результати дослідження історичного розвитку кіноплаката, зокрема особливості та форми створення композиційних сюжетів тощо.

Фонд українського тиражного кіноплаката НБУВ налічує понад 3500 примірників, що віддзеркалюють історію розвитку кіномистецтва. Розвиваючи творчий потенціал, кіноплакат став помітним самостійним явищем і посів провідне місце у сфері пропаганди.

Природа кіноплаката дає змогу розглядати його як соціально-комунікативний засіб та предмет образотворчого мистецтва, що належить до різних жанрів. Жанр доволі точно відображає актуальність мистецтва, відгук творчих зусиль художників на історичні умови та запити часу. Як носій візуальної інформації в засобах масової комунікації кіноплакат у графічному дизайні постає цілісним художньо-комунікативним явищем. Цей засіб інформації слугує потужним інструментом впливу на свідомість людини. Розглядаючи плакати, призначені для реклами фільму, дістаємо повнішу інформацію про нього. Кіноплакат у сконцентрованій формі розкриває зміст стрічки, а також відбиває

індивідуальні риси художника. Кожний аркуш — це вагоме джерело для дослідження персоналій (акторів, звукооператорів, постановників, режисерів, сценаристів, художників тощо), кіностудій, на яких було створено фільми.

Ключові слова: український кіноплакат; науковий каталог; кіномистецтво 1947—1994 рр.; графічний дизайн; композиційний сюжет; масова комунікація

Постановка проблеми. У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського накопичено неоціненні скарби української культури, поміж яких і кіноплакати 1947—1994 рр. **Актуальність** статті полягає в тому, що донедавна дослідження кіноплакатів радянської доби залишалося поза увагою вітчизняної наукової спільноти. Пропонована розвідка спрямована на поглиблення дослідницької роботи з вивчення історії кінематографа, повернення із забуття імен художників-плакатистів завдяки аналізу тиражного кіноплаката періоду СРСР.

Мета статті — дослідити джерельну базу фонду кіноплакатів 1947—1994 рр. відділу образотворчих мистецтв НБУВ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із тематичних різновидів плаката є кіноплакат — друковане образотворче видання великого формату, призначене для рекламування, просування й популяризації кінофільмів. Унікальним фактографічним джерелом для дослідників світового кінематографа 1947—1994 рр. слугує колекція українського тиражного кіноплаката ХХ ст., що зберігається у фонді відділу образотворчих мистецтв НБУВ та ґрунтовно висвітлена в науковому каталозі Л. Гутник "Український кіноплакат 1947—1994 років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського" (Київ, 2018) [2].

У виданні репрезентовано унікальні кіноплакати перших кольорових радянських фільмів, рідкісні плакати довоєнної доби, часів "відлиги" та пізнього радянського періоду 1970—1990-х рр. Науковий каталог — незамінний складник дослідження різноманітних аспектів життя та творчості митців, чия діяльність була маловідомою через ідеологічні, політичні чи інші причини. Зазначений довідник суспільно-гуманітарного напрямку здобув диплом лауреата в конкурсі на краще книжкове видання НАН України [3, с. 50].

Зібрання плакатів НБУВ може слугувати допоміжною джерельною базою та документальним ресурсом для дослідження вітчизняного й зарубіжного кіномистецтва, історії українського кіноплаката, а також видавничої діяльності фабрики "Укррекламфільм".

Кіноплакат пройшов складний і водночас цікавий шлях розвитку, позначений етапами піднесення та згасання, власною естетикою, особливим стилем майстрів. Становлення цього виду графічного мистецтва було зумовлено, з одного боку, завданнями будь-якого видовищного плаката, з іншого — намаганням авторів засобами графіки увиразнити своєрідність мови кіно.

За допомогою простих геометричних форм плакатисти створювали живі композиційні сюжети. Сильна образотворча школа допомогла кіноплакату 1947—1994 рр. стати популярним і професійним жанром [8].

Художники співпрацювали з талановитими кінематографістами, занурюючись у натхненну творчу атмосферу. Слід наголосити, що плакатам тих часів притаманна різноманітність стилів і технік образо-

творчого мистецтва. Окремі автори застосовували суто живописну манеру створення портретних образів головних героїв фільмів [2, с. 20]. До таких зразків, наприклад, належать: "Над Черемошем" (художники М. Гантман, В. Мигулько, 1955), "На семи вітрах" (художник І. Суржер, 1962), "Гірські месники" (художник В. Овсянников, 1964), "День щастя" (художник В. Бескакетов, 1964) тощо (фото 1).

Фото 1

Окрім того, плакатисти залюбки імітували застосовані в кінофільмах техніки, зокрема викривлення пропорцій, коротку фокусну відстань, нестандартні кути освітлення та можливість самостійно вибирати кольорову палітру. В наш час колористичні рішення обговорюють і затверджують режисер та оператор на етапах підготовки й виробництва фільму. Та в епоху чорнобілого кінематографа саме художники вирішували, в якому кольорі, завдяки кіноплакатові, репрезентуватимуть глядачам монохромну картину [6].

Перші повоєнні роки відкрили нову сторінку в історії вітчизняного кіноплаката. Страшний потрясіння залишилися позаду. У 1945 р. під егідою Держкіно було організовано повноцінний рекламно-видавничий відділ "Рекламфільм", що випускав кінорекламу до середини 1990-х рр.

У тематичному й жанровому аспектах більшість фільмів були одноманітними, загалом на історичні та біографічні теми. Склалася чітко виражена тенденція до піднесення ролі окремих особистостей в історичному процесі. Відмінною рисою кінопрокату стало скорочення випуску вітчизняних фільмів, широка демонстрація трофейних і довоєнних американських та європейських стрічок. Тиражі плакатів зросли в кілька разів. Утім, на концепції кіноплаката ці роки принципово не позначилися, лише виразнішим стало тяжіння до акцентування урочистості, значущості рекламного твору. Переважали роботи, створені на основі портретних кінокадрів ("Повість про справжню людину", 1948; "Молода гвардія", 1948; "Сталінградська битва", 1949) [4]. На жаль, у фондах НБУВ кіноплакатів 1948—1949 рр. немає.

Від середини ХХ ст. вітчизняний кіноплакат не був предметом особливої уваги з боку вчених, мистецтвознавців і зацікавлених осіб. Виняток становили видання, котрі досліджували з контрпропагандистською

метою, що відповідало принципам радянської ідеології. До таких, зокрема, належить, кіноплакат "Радянська Україна" (художник Ш. Кремерман, Київ, 1947) (фото 2).

Розквіт кіноплаката припадає на період 1960—1990 рр. Для його створення використовували різноманітні сюрреалістичні комбінації, натяки, алегорії тощо, важливу роль відігравали фотографія й живописне зображення. Плакат демонстрував нові можливості фотомонтажу, поєднуючи кінокадри та рекламну постановочну фотографію [6]. Багато праці й художньої майстерності сконцентровано в цих зразках прикладної графіки, яким, на жаль, судилося жити лише кілька місяців прокату фільму. В історії кіно були моменти, коли до пересічних картин виготовляли яскраві плакати, зовсім не схожі на сучасні афіші, як от до стрічки "І потече Дніпро за Перекоп" (художник О. Семенко, 1963). Специфікою жанру кіноплаката є те, що його створювали в стислі строки: фільм переглядали, а відтак художник виготовляв плакат; іноді це відбувалося напередодні прем'єри [1]. Проте певні особливості творчого процесу не завадили кіноплакату стати яскравим представником авангардного мистецтва окресленої доби.

Характерною рисою кіноплакатів 1950—1960-х рр. є посилення інтересу художників до метафоричних, асоціативних рішень. Наприклад, художник Бідерскляров 1961 р. створив плакат до хронікально-документального кінонарису "Україна, 1960" (фото 3), де символічний образ країни у промінні сходу сонця викликав у глядачів яскраві асоціації з піднесенням і розквітом державної промисловості.

Фото 2

Фото 3

А от плакат художника О. Ніколайця, створений 1963 р. до кінокомедії "Маршрут 99" (фото 4), містить зображення прозорого автобуса з пасажирами, які лізуть один до одного у кишеню, й викликає протилежні емоції.

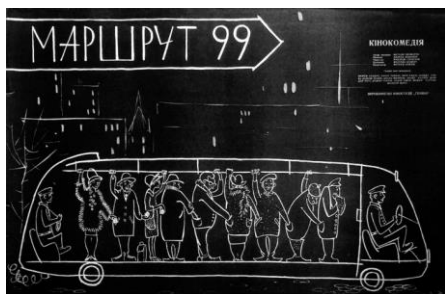

Фото 4

Аналіз кіноплакатів зазначеної доби свідчить, що особливих успіхів кіномистецтво досягло в царині історичної тематики. Лейтмотивом мистецтва став героїзм народу в тяжкі роки Другої світової війни.

Художників надихали масштабність і трагізм образів, сила кадрів фільму. У фонді відділу образотворчих видань НБУВ зберігаються плакати до стрічок "Котовський" (художники О. Капітан, Л. Капітан, 1963 р.), "Царева милість" (художник Б. Шац, 1963 р.), "Гамлет" (художник В. Овсянников, 1964 р.), "Замах" (художник О. Лемберський, 1966 р.) та інших (фото 5).

Фото 5

Аналізуючи видання окресленого періоду, спостерігаємо, як виявлялася громадянська позиція художників, зріле розуміння суспільної агітаційної функції кіноплаката. Завдання графіків стали суголосними з метою, що стояла і перед авторами політичного плаката.

Кіноплакати, що уособлювали громадянський чи патріотичний пафос, й донині залишаються літописом почуттів народу, документами історії. Невеликі за розміром, надруковані на папері поганої якості, ці зразки графічного мистецтва свідчать про пряму участь їхніх авторів у загальній справі боротьби з ворогом. Кіноплакати зачаровують емоційною силою, особливо вражають мужні обличчя та сповнені гніву очі героїв. Плакати промовляють до нас суворою, простою, зрозумілою мовою, що суголосна тематиці боротьби народу з фашистськими загарбниками [7], наприклад, "Живі і мертві" (художник О. Ворона, 1964 р.), "Батько солдата" (художник І. Кружков, 1966 р.), "Блокада" (художник О. Ворона, 1974 р.), "В бій ідуть тільки старики" (художник Ю. Агапов, 1974 р.) (фото 6). Плакати до фільмів про війну вирізняє високий ступінь натуралізму: художня правда, прагнення з філософського погляду обмірковувати суспільні процеси, намагання зробити образ виразнішим і глибшим.

Фото 6

В українських кіноплакатах 1947—1994 рр. спостерігаємо вплив польської школи художників, засновником якої вважають Х. Томашевського. Автори широко застосовували графіку й оригінальні шрифти, що складали рядки назв і написів, органічно поєднуючи їх із зображенням. Оскільки митці намагалися якнайточніше відобразити задум авторів фільму, їхні

плакати зберігали пластичну винахідливість, зміст картини концентрувався у знакових і символічних формах [5]. Наприклад, на кіноплакаті до стрічки "Степанова пам'ятка" (художник В. Шостя, 1976 р.) у вигині тулуба ящірки з короною на голові можна розгледіти профіль жінки, а на плакаті до фільму "Село Качка" (художник В. Шостя, 1977 р.) пейзаж місцини розміщено в окресленому контурі голови чорта, будиночок нагадує самовар (фото 7).

Фото 7

Ця доба стала справжнім злетом кіноплакатного мистецтва. Його унікальні і високотехнічні зразки сприймали не як рекламу, а як захопливі й завершені художні твори. Дивлячись на плакати, люди прагнули переглянути фільм, аби зіставити власне враження зі сприйняттям художника. Кіноплакат не тільки привертав увагу й пробуджував думки, а й потребував співпереживання, стимулюючи інтерес до кінострічки.

Під час роботи кіноплакатисти зазвичай обмежені візуальним рядом фільму. Історія має чимало дивовижних прикладів, як художники, працюючи з матеріалом кінокартини, пропонують власні рішення і образну систему, зокрема у плакатах до фільмів "Не хочу бути дорослим" (художник В. Решетов, 1983 р.), "Потрібна солістка" (художник О. Малахова, 1984 р.) (фото 8).

Фото 8

Кіноплакат до фільму "Особиста справа Анни Ахматової" (художник В. Єрко, 1989) лаконічно й символічно розповідає про важку долю поетеси у роки політичних репресій (фото 9).

Зображення колючого дроту як уособлення тоталітарно-комуністичного режиму, бачимо також і в кіноплакатах до художнього фільму "Факт" (художник Л. Даценко, 1981), хронікально-документальної стрічки

"Чорнобиль: хроніка важких тижнів" (художник Ю. Воевода, 1987), політичного детективу "Загін" (художник Ю. Воевода, 1988).

Неможливо оминати увагою й іншу роботу художника В. Єрка (1987), який репрезентував власне бачення образу номенклатурного чиновника у стрічці "Забута мелодія для флейти" (фото 10).

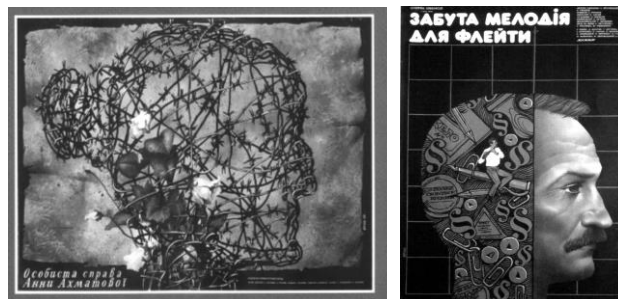

Фото 9

Фото 10

Мистецтво плаката потребує повсякчасного вдосконалення та руху вперед. Нині художники розвивають технології графічного дизайну, що набув різноманітних і винахідливих форм ще у 1920—1930-х рр.

Двома останніми десятиліттями ХХ ст. плакат став улюбленим об'єктом для багатьох дизайнерів-графіків, які прагнули висловити власну громадянську позицію в цьому жанрі. За доби перебудови плакат був в авангарді професії: "Він завжди на вістрі, вловлює дух часу, а іноді й випереджає його, заглядаючи в майбутнє" [5]. У 1990-х рр., завдяки комп'ютерним технологіям, розпочався новий етап розвитку кіноплаката, а отже його традиційний формат сьогодні є рідкістю, поступившись місцем афішам, створеним засобами комп'ютерної графіки.

Нині український кіноплакат — це повноцінний і самостійний вид масової комунікації, один із найцікавіших і найкреативніших жанрів графічного дизайну. Різноманітність жанрів і стилістичних напрямів у сучасному кінематографі надає плакатистом зможу обрати різні художні рішення, побудовані за сюжетним чи монтажним принципами, на пріоритетному значенні деталей чи портрету.

Висновки. Кіноплакатам належить вагоме місце поміж друкованих видань, що крізь призму кінематографа відзеркалюють об'єктивну картину життя народу як на терені України, так і за її межами. Кіноплакати, що зберігаються у фондах НБУВ, дають змогу простежити історію розвитку кіно на тлі історичних та суспільно-політичних подій періоду 1947—1994 рр., зробити висновки про багатство й різноманіття художніх технік, що їх застосовували плакатисти, аби стисло й виразно розкрити тему кінострічки, донести до глядачів задум її творців і заохотити до перегляду. Ці видання відіграють важливу роль у подальшому дослідженні творчого доробку представників кіно- та образотворчого мистецтва, вивченні історії розвитку кіноіндустрії, поліграфічного виробництва тощо.

Список використаної літератури

1. Агапова Н. Кіноплакат: краткая история в картинках / Н. Агапова. — Режим доступа: <http://archives.colta.ru/docs/1631>. — Загл. с экрана (дата обращения 14.08.2019).
2. Гутник Л. Графічний літопис історії кіно / Л. Гутник // Український кіноплакат 1947—1994 років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : наук. кат. — Київ : Академперіодика, 2018. — С. 7—24.

3. Діденко Ю. Найкраща академічна книга: про щорічний книжковий конкурс Національної академії наук України / Ю. Діденко // Вісник Книжкової палати. — 2019. — № 4. — С. 50.
4. Ерохіна Ю. В. Российский киноплакат как феномен графического дизайна (1890—1940 гг.) : автореф. ... дис. канд. искусствоведения / Ерохина Юлия Валерьевна ; ГОУВПО "Санкт-Петербургский государственный университет технологии и дизайна". — Санкт-Петербург, 2008. — Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/rossiyskiy-kinoplakat-kak-fenomen-graficheskogo-dizayna>. — Загл. с экрана (дата обращения 09.08.2019).
5. Игошина Т. С. Графический дизайн отечественного социального плаката: история и современные тенденции : дис. ... канд. искусствоведения / Игошина Татьяна Сергеевна ; Всерос. науч.-исслед. ин-т техн. эстетики. — Москва, 2009. — 187 с. — Режим доступа: [www.http://www.dslib.net/tech-estetika/graficheskij-dizajn-otechestvennogo-socialnogo-plakata-istorija-i-sovremennye.html](http://www.dslib.net/tech-estetika/graficheskij-dizajn-otechestvennogo-socialnogo-plakata-istorija-i-sovremennye.html). — Загл. с экрана (дата обращения 09.08.2019).
6. История советского кино в киноплакате: от первых афиш 20-х к классике 70-х. — Режим доступа: <https://regnum.ru/news/cultura/2132740.html>. — Загл. с экрана (дата обращения 14.08.2019).
7. Филиппова А. Советский киноплакат (27 мая 2014 г.) / А. Филиппова. — Режим доступа: <https://banglangstudio.ru>. — Загл. с экрана (дата обращения 07.05.2019).
8. Яковюк Л. М. Геометрія в образотворчому мистецтві / Л. М. Яковюк. — Кіровоград : Вид-во обл. ін-ту післядипломної педагог. освіти ім. В. Сухомлинського, 2011. — 40 с.

Angela Shumilova
**Ukrainian film poster of 1947—1994 from the collections of the VNLU
 as a special kind of creativity and mass communication**

The article is devoted to the research of the Ukrainian movie poster of 1947—1994 from the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU).

The VNLU Ukrainian Circulation Poster Foundation has more than 3500 copies that reflect the history of cinema development in general. Developing creative potential, the movie poster became a noticeable independent phenomenon and occupied a leading position in the field of propaganda.

The nature of a movie poster makes it possible to see it as a social and communicative tool and as a subject of fine arts belonging to different genres. The genre quite accurately reflects the actuality of art, the response of artists' creative efforts to historical conditions and the request of time. Being a carrier of visual information in mass media, a poster in graphic design appears as a complete artistic and communicative phenomenon. This tool of information is a powerful tool for influencing human consciousness. By means of looking at the posters that are used to promote the movie, we get information about the movie. The movie poster reveals the content of the movie, reflects the individual features of the creator of the poster. Each sheet is a powerful source for exploring the personalities (actors, sound producers, directors, directors, screenwriters, film artists, etc.), film studios that made the films.

The article analyzes the movie posters of 1947—1994 that are stored in the funds of the VNLU. The results of observations on the forms of composing plots and the historical development of the poster are covered.

Keywords: *Ukrainian movie poster; scientific catalog; cinematography; 1947—1994; graphic design; composite story; mass communication*

References

1. Agapova N. (2019). *Kinoplakat: kratkaya istoriya v kartinkah*. Available at: <http://archives.colta.ru/docs/1631>.
2. Hutnyk L. (2018). Hrafichnyi litopys istorii kino. *Ukrainskyi kinoplakat 1947—1994 rokiv z fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, pp. 7—24. Kyiv: Akademperiodyka.
3. Didenko Yu. (2019). Naikrashcha akademichna knyha: pro shchorichnyi knyzhkovyi konkurs Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 4, p. 50.
4. Erokhina Yu. V. (2008). *Rossiyskiy kinoplakat kak fenomen graficheskogo dizayna (1890—1940)*. PhD. Sankt-Peterburg. Available at: <http://cheloveknauka.com/rossiyskiy-kinoplakat-kak-fenomen-graficheskogo-dizayna>.
5. Igoshina T. S. (2009). *Graficheskij dizajn otechestvennogo sotsialnogo plakata: istoriya i sovremennye tendentsii*. PhD. Vseros. nauch.-issled. in-t tehn. estetiki. Moskva. Available at: <http://www.dslib.net/tech-estetika/graficheskij-dizajn-otechestvennogo-socialnogo-plakata-istorija-i-sovremennye.html>.
6. *Istoriya sovetskogo kino v kinoplakate: ot pervyih afish 20-h k klassike 70-h*. Available at: <https://regnum.ru/news/cultura/2132740.html>.
7. Filippova A. (2014). *Sovetskiy kinoplakat*. Available at: <https://banglangstudio.ru>.
8. Iakoviuk L. M. (2011). *Heometriia v obrazotvorchomu mystetstvi*. Kirovohrad: Vyd-vo obl. in-tu pisliadyploimnoi pedahoh. osvity im. V. Sukhomlynskohu.

Надійшла до редакції 22 жовтня 2019 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 213 пр. Зам. 5.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html